

САНА ОЛОХ

124

2020 сыл
Ахсынньы
25 күнэ
бэстинсэ
№ 97
(11752)

Чурапчыга күн тахсар!

Чурапчы улуунун хаһыата • ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР • @ sanaoloh

Ахсынньы 25 > ахсынньы 26 > ахсынньы 27 > ахсынньы 28 > ахсынньы 29 > сарда ахсынньы 30 > чэппэр ахсынньы 31

— ИЛ ДАРХАН НЭДИЭЛЭТЭ —

Ааспыт нэдиэлэҕэ Ил Дархан Москваҕа үлэлээтэ. Ахсынньы 14 күнүгэр юни Саха сирин волонтердарын кытары «Биир ныйгыл Арассыйа» социальнай форумугар кытынна. Тэрээһини Владимир Путин ыытта. Пандемия кэмигэр нэһилиэнньэҕэ уонна медиктэргэ көмө регионнарга хайдах онороллорун туһунан боппурдуоһу ырыттылар. Өрөспүүбүлүкэҕэ 4 тыһ. тахса волонтер хамсааһынна кыттыста. Кинилэр 40 тыһ. сайаалка кирибитигэр аадырыстаах көмөнү онордулар. «Бастаан утаа кулун тутарга сабалыырга волонтердар куорпустарыгар 100-тэн тахса киһи аабыллара, билигин кинилэр кэккэлэригэр хас да тыһыынча киһи баар. Бу үлэҕэ бизнес эмиэ кыттар. Мин бары амарах санаалаах, манньык эппиэттэстээх дьонно бу үтүө холобурдарын иһин махтанабын», — диэтэ регион салайааччыта. Кэпсэтии кэмигэр волонтердар хамсааһына уонна предпринимателлэр өйүүр дьаһаллар тустарынан этиилэр кирибиттэринэн, Владимир Путин Бырабыыталыстыбаҕа сорууда биэрэ.

Ахсынньы 15 күнүгэр Айсен Николаев Ил Дархан уонна Бырабыыталыстыба дьаһалтатын тутуугар угартыыны киллэрэр ыйааҕы таһаарда. Кини 2019 сыллаагы Анал этиитигэр чугастаабы үс сылга судаарыстыбаннай уонна муниципальнай сулууспалаахтар 30% сарбыйар туһунан бэлиэтээбитэ. Ол быһаарыыны олоххо киллэрэн, Ил Дархан уонна Бырабыыталыстыба дьаһалтатын тутула 33 үлэһитинэн аччыыр буолла. Аны министэриститибэлэргэ, биздэмэстибэлэргэ 29 штаты сарбыйар туһунан ыйаахха ахсынньы 16 күнүгэр илии баттаата.

Ахсынньы 15 күнүгэр Айсен Николаев Росавиация салайааччыта Александр Нерадьконы кытта көрсөн, Саха сиригэр авиация сайдыытын дьүүлэстэ. Кулун тутартан Дьокуускай аэропордугар көтөр-түһэр балаһаны санардар үлэ икис түһүмэҕэ сабалана. Айсен Николаев Росавиация салайааччытыгар бырайыактыыр-сметальыр докумуон госэкспертиза көрүүтүгэр кириитин түргэттэргэ көрдөспүтүн, Нерадько сөбүлэстэ. Маны сэргэ 2021 сылга регионнар икки ардыларыгар көтүүгэ субсидияны көрүү, «Аэропорты Севера» тэрилтэни өйөөһүн, авиабилет сыаната нэһилиэнньэҕэ тобоостох буолуутун механизмын у.д.а. боппурустары быһаарыстылар.

Айсен Николаев Арассыйа Футболга сойууһун бэрэсидьиэнини Александр Дюковтын Саха сиригэр футбол сайыннаар туһунан сөбүлэһини түһэристэ. Бу докумуонна Арассыйаҕа 2030 сылга диэри футболу сайыннары Национальной стратегиятын уонна «Спорт — норма жизни» федеральной бырайыак чэрчитинэн илии баттанна. Саха сиригэр улахан уонна мини-футболга сана күрэхтэһиилэр ыытыллыахтара. Мини-футболга оскуола оболорун, устудьуоннар лигалара баар буолуохтара. Успуорт оскуолаларга кырыттарга сизксийэ аһыллыаҕа. Саха сиригэр 5 футбол эбийиэҕэ тутулло, онтон иккитэ искусственной бүрүлүлээх буолуо. 2024 сылга Саха сиригэр Арассыйа чемпионаттыгар кыттар эр дьонно идэтибит кулуубу уонна дьахталларга мини-футболга кулуубу үлэстэтэхтэрэ.

Эмиэ ахсынньы 15 күнүгэр өрөспүүбүлүкэ баһылыга Айсен Николаев Москваҕа Н.Е.Бауман аатынан судаарыстыбаннай техникскай университет ректорынын Анатолий Александровтуун Саха сиригэр Арктиканы сайыннары бырайыактарыгар университет кыттыгытын кэспэттилер. Бу күнүн университеты кытары «Хоту» НОЦ чэрчитинэн биригэ үлэлииргэ сөбүлэһи түһэрсиллибитэ. Айсен Николаев университет салалтатыгар Арктика сайдыытыгар аналлаах чинчийиилэри Тиксигэ боруобалаан ытарга этии онордо. Кэпсэтиигэ Арктика сиригэр-уотугар техникскай инфраструктураны сайыннары, Уһук Хоту сиргэ септөөх технологиялары туһаны боппурустарын дьүүлэстипэр.

Айсен Николаев үлэтин сүрүн түгэннэрэ

Ахсынньы 16 күнүгэр Айсен Николаев ВКС нөҕүө олохтоох салайыны Сэбиэтин сылы түмүктүүр мунньабын ыытта. «Уустук сыл ааһан эрэ, эһиги нэһилиэнньэ доруобуйатын уонна этэннэ буоларын туһугар улахан эппиэтинэни сүктүгүт. Бары биир санаанан салайтаран үлэстэбиһит түмүгэр өрөспүүбүлүкэ олоһор-дьаһаар туруоруллубут сорукары толордубут», — диэн туран, кини улуустар баһылыктарыгар махтанна. Көрсүһүүгэ сүрүн болгомто «Родные города и села» бырайыакка уурулуна. Биллэрин курдук, былырын үтүө дьыала хамсааһына, «Куораттарга тупсабай эйгэни үөскэтии» бырайыак, «Тыа сирин территориятын кэлииник сайыннары» бырагыраама холбонмуттара. Айсен Николаев этэринэн, нэһилиэнньэ көбүлээгиннэрин өйүүр бырагыраамаларга олохтоох бүүдүүт ылар ирээтэ 26%, олохтоохтор уонна предпринимателлэр өтүлэригэр 12% тэннэспит. Ордук табыллыбыт бырайыактарынан Ил Дархан Ньурбага, Покровскайга пааркалары санардыы, Бэрдэгэстээхэ скверы тупсарыы буоларын эттэ. Итинник аныгылыы эйгэ Орто Халыма уонна Верхоянсккай куораттарга баар буолуо. Бу сылга федеральной киинтэн 50 мөл. солк. уонна 45 мөл. солк. көрүлүнэ.

Бу күн Айсен Николаев Норуот фронун Саха сиринэ-би салаатын актыбыстарын кытары видеосибээскэ табыста. ОНФ Саха сиринээҕи салаата пандемия кэмигэр улахан өйөбүл буолла. Акцияларга кыттыһан, волонтердар колл-кииннэргэ сайаалкалары ыллылар, медиктэргэ көмөлөстүлэр, дьыаҕа олоһор-чуларга бородуукта, табаар тизтирлэр. Холбоһор, Ньурба улуунун Маарыгар ОНФ-лар көбүлээгиннэринэн аптека аһылына. Бу дьаһал сабалана илигинэ, олохтоохтор 40 км айаанаан, улуус кииниттэн эми атыылаһар кыһалбалаахтара. Айсен Николаев бэлиэтээбитинэн, хас бириди манньк быһаарыы дьон олоһун хаачыстыбата үрдүүрүгэр анаар.

Ахсынньы 16 күнүгэр Ил Дархан Айсен Николаев РФ тутууга министрирз Ирек Файзуллинныын тутуу комплексын уонна коммунальнай хаһаайыстыба көдүүһүн үрдэтии боппурустарын көрдүлэр. Өрөспүүбүлүкэ «Стимул» бырагырааманы олоххо киллэри, сана уһууһунары, оскуолалары, инженернэй инфраструктуралары тутуу туһунан кэспэттилер. Бырагыраама чэрчитинэн Дьокуускайга, Нерюнгрига, Ленскэйгэ социальнай эбийиэктэр, олоһор дьыаһар тутуллуохтара.

Өлүөнэ муостатын тутууга Сьербаан үбүлээһини хааччыйар партнер буолуобун туһунан өрөспүүбүлүкэни кытта сөбүлэһи ахсынньы 17 күнүгэр түһэрсилинэ. Өлүөнэ муостатын дьыабатын быһаарар суопталаах тэрээһингэ Ил Дархан Айсен Николаев, Сьербаан быра-былаһынаатын бэрэссэдээтэлэ Герман Греф, Ростех госкорпорация генеральнай дириэктэрэ Сергей Чemezov, «ВИС» бөлөх дириэктэрдэрин сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Игорь Снегуров кытыннылар. Докумуонна «ВИС» уонна Сьербаан өтүтүтэн илии баттастылар. Сьербаан 10 сылга 25 млрд солк. кирээдиит үбүн биэриэ. Бастагы сууманы ахсынньыга түһэриэ.

«Өлүөнэни туоруур муостаны тутуу Уһук Илин сайдыытын» Национальнай бырагырааматыгар киллэриллибитэ. Бырайыагы Владимир Путин өйөөн турар. Өлүөнэ муостата дойдубут сайдыытын инниктэ буолар. Тырааныспар ноһуруускатын аччааһынын суотугар сана инвестиционнай бырайыактар олоххо кириэктэрэ, таһаары тизийиэ миллиардынан үп көмчүлэниэ, табаар сыаната намтыа», — диэтэ Ил Дархан. Бырайыак докумуонун бастагы түһүмэҕэ Госэкспертизага көрүлү сылдьар. Бу түһүмэх тутууга бэлэмнэни уонна 2021 сыл үлэ сабаланыытын мэкиттэ буолуо. Герман Греф бырайыак экономической көдүүһүн бэлиэтээтэ, таһаар тизийиэ 6 мөл. туоннаҕа

диэри улаатыа. Оттон регион бүүдүүтэ 4 млрд. солк. көмчүлэ.

Ахсынньы 18 күнүгэр Айсен Николаев «Якутскэнерго» сыллаагы үлэтин түмүгүн таһаарда. 9 ый түмүгүнэн хампааньа киллэрбит үбэ 24 267 мөл. солк. тэннэстэ, бу былаантан 7% намыһах. Айсен Николаев ураты болгомто ГРЭС-2 иккис учаратын тутууга уурулларын эттэ. Сотору кэмнэн эбийиэкт тутуллуохтаах сирин учаастагын боппурдуоһа быһаарыллыа. Билигинтэ бырайыактыыр үлэ түмүктэнэрэ чугаһаата. Тутуу эһиилги сыл аһаарыттан сабалана. Регион баһылыга Сунтаар-Ньурба үрдүк күүрүлээх линияйэ бырайыактыыр-сметальыр докумуоннарын онорууга ылсары, итинэн Сулбаны-Амма линияйэтин бырайыагын түмүктүүргэ соруудахтаата.

Ахсынньы 18 күнүгэр Айсен Николаев киинэ дьыаһаттылар кытта киинэ сайдыытын боппурустарын дьүүлэстэ. «Эһиги сырабытынан Сахабыт сирин Арассыйаҕа да, тас дойдуларга да билэглэр. Ол эрэри, эһиэхэ харчынан эрэ көмө буолбакка, кэлим сыһыан наада», — диэн эттэ Айсен Николаев. Ил Дархан бэлиэтээбитинэн, саха киинэтин индустрията экономика биер тутуах салаатынан буолуон сөл. Маны ситиһэргэ улахан үлэ барыахтаах. Айсен Николаев саха киинэтин 2035 сылга диэри сайдыытын торумун онорорго соруудахтаата.

Ити күн Ленскэй куоракка сана киинэ саалата аһылына. Бу үлэ «Култуура» национальнай бырайыак чэрчитинэн, Арассыйа киинэтин пуондатын өйөбүлүнэн оноһуллуна. Ил Дархан Ленскэй олохтоохторун быһа эфиргэ тахсан эбэрээтээтэ. Өрөспүүбүлүкэҕэ сотору кэмнэн аны кулууптары сана аппаратураларынан хааччыйан, тыа сиригэр дьон улахан экранна киинэ көрөр кыахтаныахтара.

Ахсынньы 19 күнүгэр, Айсен Николаев Томпо улуунугар үлэлээтэ. Сарсыардатын Ил Дархан хаарбах туруктаах дьыаһаттан көспүт дьонно сана дьыа кулууһун туттарда. Хаандыга 64 кыбартыралаах сана дьыа тутуллан үлэҕэ кириэ. 2025 сылга диэри улууска 3 тыһ. чугаһыыр киһини хаарбах дьыаһаттан көһөрүөхтэрэ.

Салгыы Айсен Николаев Хаандыга Вячеслав Штыров аатынан гимназия сана таас дьыаһат аһыллыытыгар кытынна. Гимназия «Уһук Илин сайдыытын социальнай-экономическай сайдыыта» федеральнай бырагыраама чэрчитинэн тутуллуна. Тутууга дойду бүүдүүтүттэн 251,5 мөл. солк. көрүттэр. Икки мэндизмэнээх тупсабай дьыа кылгас бөддьүөх иһигэр тутуллан бүттэ. Ил Дархан гимназияга «ГАЗель» оптуобуһу ыларга сэртификэт бэлэхтээтэ. Айсен Николаев Вячеслав Штыров аатыттан эбэрээтин тизэртэ.

Айсен Николаев Томпо улуунун социальнай-экономическай сайдыытыгар муньах ыытта. Ил Дархан Нежданинсккайдаагы көмүһү хостуур фабрика 2021 сылга тутуллан кириэбин уонна «Дьаань» суола оноһуллубун туһунан иһитиннэрдэ. Бу улахан бырайыак дойдуга көмүс хостоһунугар хамсааһыны таһаарыа. «Полиметалл» бөдөн хампааньаны кытта сөбүлэһинэн «Дьаань» тизрдэр суол санардыллыаҕа. Бу «Халыма» федеральнай трассага тахсар суол арктическай улуустары кытта сибээстэ. «Полиметалл» бырайыакка 2 млрд. солк. угуу уонна 350 км суолу Тополианга Дьааны Барытаһыгар диэри тутуу. Саха сирэ бу бырайыакка эмиэ 2 млрд. солкуобайы көрөн, «Халыма» трассаттан Тополианга диэри суолу оноруу, 4 муостаны тутуу. Ил Дархан Томпо улууна сылы үтүө түмүктээх көрсөрүн, нэһилиэнньэ аһаана иккис сылын эбиллэрин, социальнай эбийиэктэри киллэрин тэтимнээхтик барарын бэлиэтээтэ.

Афанасий НОЕВ,
Ил Дархан пресс-сэкиретээрэ.

— УЛУУСКА — БУ КҮННЭРГЭ —

АГЕНСТВО ТЭРИЛЛИБИТИН ДЬОКУТААТТАР БИНИРЭЭТИЛЭР

Ахсынны 20 күнүгэр улуус дьаһалтатын мунньахтыр саалатыгар Улуус дьокутааттарын Сэбиэтин тэрийитинэн анал дьокутааттар чаастара буолла. Итиннэ "Чурапчы улуугар тыа хаһаайыстыбатын сайыннарыга агенство үлэтин туһунан" боппурус көрүлүннэ. Дьокутааттары таһынан онлайн эрсииминэн улуус дьаһалтатыттан, "Чурапчы" ТХПК салалтатыттан уонна боппуруска сыһыаннахтар кыттыыны ыттылар.

Улуус баһылыгын солбуйааччы, сана тэриллибит агенство бырайыактыр офисын салайааччы Алексей Егоров Чурапчы улуугар тыа хаһаайыстыбатын сайыннарыга агенство тэриллибитин, үлэтин сабалаабытын, кэлэр сылга тыа хаһаайыстыбатын производствотыгар, чуолаан сүөһүтүн бородууксуйаны ылыгы сана сокуон үлэлээһинигэр улууска бэлэмнэни үлэни билиһиннэрдэ.

Улуус баһылыга Андрей Ноговицын бу күнүгэр пандемия ыарыынан сибээстэн, мунньагы

дьүүлэһии, ырытыһы онлайн эрсииминэн ыттылларын, бу улууспут олохтоохторугар олус наадалаах агенство үлэтин бары ньымаларынан билиһиннэрэр наадатын бэлэстэтэ. Улууска 37 сыл үлэлээбит кэмигэр үлэни тэрийиэх элбэх сана идийэлэри киллэригэ тус санааларын элпитин, олору олоххо киллэригэ үлэлээбитин эттэ. Сананы киллэри уустук буоларын—сорох тута ылымматын, сорох утары буоларын, дьон-сэргэ ылыннабына, өйөөтөбүнэ олоххо кириэрин бэлэстэтэ. Ол курдук ырыынакка киригэ "Чурапчы" ТХПК-ны тэрилтэ быһытынан үлэтин тохтолохко салгыы үлэлиирин ситиһиэх, агрокластерынан сайдыыны сабалааһынна, Болугур нэһилиэтин кэлим сайдыытыгар 3 сыллаах бырагыраама ылыннан үлэлээһингэ, дьэ кэргэн экономикатын сайыннарыга идийэлэри киллэрэн, көмүскээн үлэлэтигэ тус бэйэтэ кыттыбытын, улуус салалтата тэрээһиннээхтик үлэлээбитин эттэ. Кэлэр сылга тыа хаһаайыстыбатын производствотыгар, чуолаан сүөһүнү иитиэх, киниттэн бородууксуйаны ылыгы үлэ тэрээһинигэр уларытылар тахсалларыгар улуус нэһилиэтиннэ бэлэмнээх буолуутугар, сана ирдэбилгэ сөп түбэһэн үлэлииригэр, дохуоттаах буолуутугар анаан, Чурапчы улуугар тыа хаһаайыстыбатын сайыннарыга агенствота үлэлиэхтээгин, бырайыак оноһуллубутун, Ил Дархан Айсен Николаев билсэн сөбүлээбитин билиһиннэрдэ. Маны үлэлээргэ бырайыактыр офис тэриллибитин, улуус баһылыгын солбуйааччы Алексей Егоров салайахтаабын эттэ. Салгыы дьокутааттарга Ил Дархан А. Н. Николаев бу бырайыакка туһааннаах этилэрин иһиттилар.

Улууска тыа хаһаайыстыбатын сайыннарыга агенствотын салайааччы Василий Хомподоев бу агенство структуратын, хайдах үлэлиэхтээгин ситиһии, билиһиннэрдэ. Сыалыттан-сорууттан

сабалаан тутулун, агенство цифровой технологиялары туһанан тэриллиитин, юридической правовой өйөөбүтүн схемаларынан, диаграммаларын көрдөрөн быһааран биэрдэ.

Боппуруску дьүүлэһиэх улуустаагы тыа хаһаайыстыбатын салалтата начаалынныга Александр Сивцев, дьокутааттар Татьяна Адамова, Иннокентий Архипов, Надежда Уарова, Екатерина Иванова, Максим Смирников, Вячеслав Попов "Чурапчы" ТХПК салайааччытын солбуйааччы Анна Андросова, о. д. а. тыл эттилэр. Кинилэр сана тэриллибит агенство тыа сиригэр сүөһү-сылгы көрөн, дохуот аахсар дьонно туһалаах эр буолусун ыйдылар, тыа сирин сайдыытыгар кэскиллээх буоларын эрэнэн өйүүлэрин биллэрдилэр. Улууска тыа хаһаайыстыбата сайдарыгар, тыа сирин үлэһит дьонун туһугар таһаарылаах үлэни баһардылар.

Алексей СЛЕПЦОВ.
Семен Жандринский хаартыскада түһэриитэ.

— ДОРУОБУЙА ХАРЫСТАБЫЛА —

Хас биирдибит
эппиэтинэстээх буолуобун

Аан дойдуга тарбамыт коронавирус инфекцията ковид-19 Чурапчы улуугар ыам ыйын 23 күнүгэр кирибэт. Саннин ирдэбиллэр эппиэтиир буолан, Одьулуун балыһатыгар эрдэттэн инфекционной стационар бэлэмнэммитэ, медперсонал үөрэммитэ. Провизорнай куйкалары терапия отделениетин баазатыгар аспыппыт. Улууспут дьаһалтата обсерватор куйкаларын колледж, үнүстүүт уопсайдарыгар үлэлэппитэ. Бастагы биригээдэлэр ыйтан ордук үлэлээбиттэрэ.

Улууспут дьаһалтата Олонхо дьэтин биэрэн, провизорнай куйкалаах иккис инфекционной стационар астыбыт, икки бырааһы киллэрдилэр.

Бүгүн улууска Доруобуйа харыстабылын министристибэтин бирикээһинэн 30 инфекционной куйка баар.

Икки терапевт быраас күн аайы гриппкэ, ковидка халтарбыт

ыарыһахтар вызовтарыгар сылдылар. Күннэ регистратурада, ортотунан, терапевт бырааска 40 вызов кириэр.

Диспансеризация, периодической медицинскэй көрүү барыта суруйтарыынан ытылла турар, онно туспа терапевт быраас үлэлиир. Тэрилтэлэргэ, нэһиликтэргэ мистэтигэр тийээн, медицинскэй көрүү нэдиэлэбэ иккитэ ытылынна. Суруйтарыынан ОРВИ-лаабыт пациеннары көрөргө, күн анаардаан, икки бырааһы анаан үлэлэтэбит.

Терапия баазатыгар 10 куйкалаах пульмонологической отделениены тэрийбиллэр.

Доруобуйа харыстабылын министристибэтэ эбии биер суһал көмө массынатын, биир неинвазивнай

ИВЛ, икки Авента ИВЛ алларааттары биэрдэ. Улууспут дьаһалтата, Чурапчы, Сылан, Холтобо нэһиликтэрин баһылыктарта кислороднай концентраторы атылаһан, тэрилтэлэр массыннанан көмөлөстүлэр.

Чурапчы улуун COVID-19 ыарыыны бопсор суһал ыстааба күн бүгүн улууска киин балыһаны кытта ыкса үлэлиир.

Чурапчыга ааһан эрэр сылга COVID-19 ыарыынан ыалдьыбыт киһи уопсай ахсаана 700-тэн табыста. Үтүөрбүтэ — 686, 96,4% тэннэстэ. Билигин балыһада 7 киһи эмтэнэр. Ордук атам саастаах дьон халтаран кириэллэр. 446 киһи тастан эмтэниини ааста. Мантан 434 киһи үтүөрдэ, 12 ыарыһах эмтэнэ сылдыар. Куоракка 34 киһини ыттыбыт, итинтэн 4 киһи

эмтэнэ сылдыар, онтон 28 киһи үтүөрдэ. Хомойуох иһин, 5 киһи олохтон туораата.

Улууспуттарга коронавирус инфекциятын утары вакцина 2021 сыл сабалаанытыгар кэлэр сабалаанар. Грипп утары былааннамыт «Совигрипп» вакцина нэһилиэтиннэ 100% оһолулуна. 6850 оҕо, 5785 улахан киһи, 400 эмчит быһыыны ыттылар.

Билигин улууска эпидемия намтаан турар кэмэ, ол да буоллар, биирдирилээн ыалдьыы тахсыталыы турар. Улууспут дьон-сэргэтэ! Буолаары турар үһүн өрөбүллэргэ кэлини-барыыны хаачахтаан, бары санитарнай нуормалары тутуһан, этэннэ аһарыабын, бэйэ-бэйэбитин харыстаһабын!

Александра СЕДАЛИЩЕВА,
улуустаагы киин балыһа
кылаабынай бырааһын
солбуйааччы.

— САҢА КИНИГЭ —

Чурапчы чулуу үлэһитин туһунан дьоһун кинигэ

киэнник биллибитэ.

Агафья Тарасовна 1930 сыллаахха муус устар 20 күнүгэр Чакыр нэһилиэгэр төрөөн, кыра эрдэбиттэн тулайыах анаардаах итиллэн, сэриисут кыһалбатын билэн улаалпыта. Сүөһү үлэтигэр, ыанньыксыттан, 34 сыл устата тохтоло суох үтүө суобастаахтык, таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Кэргэниниин Роман Степанович Саргыдаевтыын 50-ча сыл эйэ-дэмнээхтик олорбуттара, үс оболонон, убайын кыра кыһыын кыратыттан иитэн, барыларын ыал, үлэһит онортообуттара. Сизэнэнэн, хос сизэнэрин көрсөн, 2012 с. орто дойдуттан барбыта.

Агафья Тарасовна Өктөөп Өрөбүлүссүйэтэ, Үлэ Кыһыл Знамята уордьан кавалера, Саха Өрөспүүбүлүкэтин нуруст хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Коммунистической Үлэ удаарынныыга, Өрөспүүбүлүкэ бастын ыанньыксыта, 7 мэтээл, кыайылаах үлэни туоһулуур 9 араас бэлгэ хаһаайката, ыңчат наастабынныыга, Чурапчы улуунун Бочуоттаах гражданина, Саха АССР

Үрдүкү Сэбиэтин дьокутаата, СССР Саха уобаластаагы кэмитиэтин 1976-1980-с чилинэ этэ.

Кини киһи да быһытынан кизн, холку, эйбэс, сэмэй майгытынан, лоп-бааччы, дуосруннаах тылынан-өһүнэн, тутта-халта сылдыар тас көрүнүнэн даһаны дьиннээх саха далбар кизн туттар чулуу дьахтарбыт, үлэһиттэ этэ.

Дьэ, Агафья Тарасовна быйыл 90 сааһа туолбутунан, кини кыра уола, биһиги бары бэркэ билэр киһибит А.Р. Саргыдаев "Кыайылаах үлэтинэн, үтүө майгытынан" дьин бэртээхэй кинигэни таһаартарбыт. Кинигэ 7 түһүмэхтэн турар. Кинини кытта биригэ үлэлээбит чугас аймахтарын, оболорун, сизэнэрин, барыта 40 киһи ахтыта кирибит. Ахтылар бары да олус истинник, туох баарынан суруллубуттар. Ордук урукку "Эрилик Эристиин" солхуос дириэктэрэ С.И. Сергеев "Производствоттаагы ийэм" дьин ааттыбын" дьин СӨ тыа хаһаайыстыбатын уонна батариинэригэр сулууспатын туйгуна Е.Н. Григорьева, кинигэни хомуйан

онорбут дьин уола Анатолий Романович, сизэнэрэ Сидор, Степан Саргыдаевтар ахтыларын ордук биһирэтиим. Ол эрэри бары да ахтылар ис дууһаһтан суруллубуттар биллэр.

Кинигэ халын тастаах, хаачыстыбалаах кумаагынан оноһуллубут, албэх хаартыскалааба есөө тулсаран, Агафья Тарасовна олобун, үлэтин бары өттүттэн ситэрэн биэрэллэр.

Ол гынан баран, бу чурапчылар бары кизн туттар чулуу киһибит бу хамсык ыары тарбаммытынан, 90 сааһа бэлэстэммэккэ уонна бу дьоһун кинигэтэ сүрэхтэммэккэ хаалла. Онуоха мин били, нууччалыы "Лучше поздно, чем никогда" дииллэрини, хамсык убааратабына, эһиил сайын ыһыах кэмнэригэр түбөһиннэрэн, оройуонмут 20-с үйэ кизн туттар үлэһитин, рекордсмен ыанньыксыт Агафья Тарасовна Кузьмина үбүлүөйдээх 90 сааһын улуус таһымынан бэлэстээхкэ, таарыччы бу дьоһун кинигэни сүрэхтээхкэ баар этэ дьин этилээхпин.

Уйбаан ПОНОМАРЕВ

— ЧУРАПЧЫ УЛУУГА ТЭРИЛЛИБИТЭ 90 СЫЛЫГАР —

Кэнчээри ыччакка кэс тыл этиллэр

И.Н. Аммосов.

Г.В. Смирнов.

Улууспут 90 сыллаах устуруйатын сэгээр буоллааха, бэрт элбэх быһыык кэмнэр диэн ураты ирдэбиллээх, дьон-сэргэ өйүн-санаатын мунуурдук түмэр ураты сытыы соруудахтардаах, бэрт дьонун ситиһиллэрдээх, үрдүтүн алдытылаах да дьаһаллардаах, Аан дойду, бүтүн ССРС, кэлин Арасыйыа таһымыгар улуу кыайылардаах сыллар ааспыттар эбит. Олортон биір ситиһиллээхтик тэриллэн, сатабыллаахтык салаллан кэлбит быһыык кэм сана 21-с үйэ сабаланытын бастагы сыллара этэ. Дьыл аһан истэбин аайы, олох соторутаабыта эрэ курдук саныыр кэмнэрибт устуруйа биір умнулубат кэрчигэ буолан, онно биіргэ үлэлээн ааспыт дьоммут күндүтүгүн иһэллэрэ олохпут ытык сокуона буоллаба.

Бүтүн Арасыйыа үрдүнэн, 2003 сыллааха бэйэни салайыны кириитин тэрийэн, 131-с Федеральнай Сокуон бигэрэтиллэн, үлэлээн барбыта. Өрөспүүбүлүкэбитигэр бэйэни салайыны диэн ураты соруудаах, дьону түмүүгэ сана сыһыаны ирдир муниципальнай былаас институтта баар буолбута. Судаарыстыбаннай былаас сорох олохтоох бопуруостары быһаарар боломуочуйалара улуус дьаһалтаныгар толору бэриллибитэ. Бу уустук эрэри, олус интэриһинэй, улахан историческай суопталаах, быһаарынылардаах кэм салайааччылартан, дьокутааттартан уонна улуус, нэһилиэк актыыптарыттан ураты түмсүүнү ирдирэ, ону таһынан сокуонна олус элбэх сана кириилэр сатабыллаах салайыны эрэйэллэрэ.

Ол сылларга производство, экономика, социальная политика эйгэтин толору баһылаабыт, салайар үлэһэ улахан уопуттаах Иннокентий Николаевич Аммосов улууска баһылыгынан талыллан үлэлээбитэ. Кинини ситэрэн, үлэһэ-хамнаса эмиэ улахан уопуттаах, эдэригэн сокуону, хаһаайыстыбаннай тэрилтэлэри салайыт Григорий Викторович Смирников улуус дьокутаатырын Мунньабын бэрэссэдээтэлинэн талыллан улуугу салайсыбыта. Улуус дьаһалтатын хамаандатыгар бэрт уопуттаах салайааччылар, испэлиистэр түмүлүбүттэрэ. Нэһилиэк баһылыктара улуус баһылыгын анаһынынан бигэрэтиллэн үлэллиллэрэ. Саха сирин улуустарын түмэн, 2003 сыллааха муниципальнай тэриллилэр бастагы Сийэстэрэ ытыллыбыта, онно улахан сорууттар турбүттэрэ.

Кэннээскэ кэмнэргэ үлэлээн ааспыт дьону сырдаттаары, ол кэм тэтимин тирдээри. Иннокентий Николаевич Аммосов уонна Григорий Викторович Смирников сайдыыга салгы олох буолбут олус улахан сорууттардаах, быһаарылардаах кэм туһунан актыылары хомуйан, кинигэ тахсытын көбүлээбиттэрэ. Ол курдук, устуруйа кэрэһитэ буолан, бэйэни салайыныыга улууспут хайдах кирибитин туһунан оччолорго үлэлээбит-хамсаабыт дьон актыыларыгар олсубуран, бэрээхэй кинигэ бэчээттээн тахсыбыта, бу ый 4 күнүгэр дьон дүүһүгэр тахсан биһирэммитэ. Кинигэ "XXI үйэһэ Чуралчы улуугулар олохтоох салайыны бастагы түһүмэһэ" диэн ааттаах, типография тыһынан 1/16 диэн баһаача улахан кээмэйдээх, 216 страницалаах. Ону тэнэ өнөөх хаартыскаларынан ситиһилибит, мөпөөннэй кумааһыга олус хаачыстыбалаахтык бэчээттэммит. Ис хоһоно алта баска араарыллан, оччотобу үлэ-хамнас чогуу хайыскаларынан наарданан, актыылар хомуллан кирибиттэр. Кэннигэр архыып матырыйаала сыһыары баар, улуус гимнэ, гербэ, былааба бигэрэтиллибит улуус дьокутааттарын Сэбиэтин быһаарынылар кирибиттэр. Кинигэ олус хомойот тыһынан суруллубут. Онуоха эрдээктэр Раиса Спиридоновна Сибирякова улахан уопуттаах суруналыыс буоларын өссө төгүл бигэрэгэр.

Аан тылы кытта дьүөрэллэ, биір дойдутаахпыт, Саха Өрөспүүбүлүкэтин бастагы Ил Дархана, билигин Российскай Федерация Федеральнай Сэбиэтин сенатора Егор Афанасьевич Борисов бу кэм туһунан тус көрүүтүн суруйан киллэрбитэ улахан суоптаны ылар. Манна Егор Афанасьевич ол кэрдиис кэмнэргэ улуус дьонно олус түмсүүтүн бэлиттээн сырдаллыта, Чуралчы оччотобу салалтата ураты сорууттары толору көдүүстээхтик олоххо киллэрэн, салайан кэлбитин ыйыта бэйэтэ тусла улахан сыанабыл буолар. Улуус дьаһалтата уонна улуус дьокутааттара биіргэ олус көдүүстээхтик үлэллиллэрин бэлиттээбитэ кэлэр көпүөнэлэргэ үтүө холобур буолара саарбахтаммат. Олус уустук кэмгэ биіртэн биір ураты суопталаах кыайылар, ситиһиллэр кэлиилэрин олуга — улууга түмсүүлээбэ ити сылларга дьэнээхтик көстүбүтэ. улууга дьон-сэргэтэ олус муударайын, инники сайдыыга улуус дьон-сэргэтэ олус муударайын, инники сайдыыга дьулуһуулар күүстээбин, сананы киллэригэ толлон турбат дьулуурдаах санаалахтарын ити кэмнэр эмиэ

бигэрэтилтэрэ.

Улууспут билигин баһылыга Андрей Тимофеевич Ноговицын кинигэ сабаланытыгар бэйэни салайыны диэн норуот былаана буоларын норуот билигин ейдөөбүтүн ыйыт: "Нэһилиэһнээ бэйэтэ түмсэн, ону баһылык көбүлээн дохуот киллэринэр суоллары тобулан, үлэни-хамнаһы тэринэргэ үлэллэр сирдэригэр олох-дьаһах сэргэх. Нэһилиэктер судаарыстыбаннай бырагыраамаларга, национальнай бырайыактарга үлэлэһэн, бөһүөлэктэрин тупсарыыга, баһыналары сөргүтүүгэ, ходоуналары тупсарыыга ылыстылар... Итинэн олохтоох салайыны бастагы түһүмэһэр сабаланыты үлэ-хамнас салгы сайдар. Улуус оччолорго ылбыт тэтимин ыһыктыбат, саналы көрүүлээх сайдыы суолунан иннин диэки хардыылыр".

Кинигэ кирибит актыылартан ылан көрдөхкө, Иннокентий Николаевич бэрт диригик ырытан суруйбута харааха быраһыллар. Ол курдук кини оччолорго улуус дьаһалтатын хамаандатыгар кизэн билиилээх, салайар уопуттаах дьон аттарыллан турбуттарын салайааччы быһыытынан сырдаллыт. "Өрөспүүбүлүкэһэ дьонун үлэлэринэн биллэр салайааччы дьону Н.Н.Попову, А.С.Иустинованы, А.М.Кириллины солбуйааччы быһыытынан анаан сыһыстарбатах эбилин", — диэн махтал тылларынан ахтыбыт. Ол сылларга, кырдык, сананы киллэригэ ураты дьобурдаах дьон биір хамаанда буолан үлэлээн ааспыттар эбит. Салайар үлэ ылгытын — чымпыгын эдэр эрдээктэн баһылаабыт Иннокентий Николаевич хамаандата улуус дьокутааттарын Сэбиэтин, улууска баар тэрилтэлэри, нэһилиэк дьаһалтанын түмэн, үлэ бэрт тэтимнээхтик тэриллэн, Өрөспүүбүлүкэһэ тийэ аатыран, олус таһымнаахтык ытыллыбыта.

Муниципальнай тэриллилэр бастагы сийэстэрин дэлэгээттэрэ, Чуралчы улуугун нэһилиэктерин баһылыктара, Бырабыыталыстыба Бэрэссэдээтэпэ Егор Афанасьевич Борисов приемтар. Дьокуускай к.

Ол туоһутунан Өрөспүүбүлүкэ экономикатын министриэтибэтин сыл ахсын зонанан таһаарар түмүгэр Чуралчы улуугун аата ааттанара үксээбитэ. Ол курдук, 2003 сыллааха Чуралчы төрдүс миэстэ эбит буоллабына, 2004 сыллааха — иккис, 2005 сыллааха — бастагы миэстэһэ тахсыбыта. Салгы 2006 сыллааха — иккис, 2007 сыллааха эмиэ бастагы миэстэһэ тахсан, үлэ таһымнаабын ситиһик көрдөрбүтэ. Улуус баһылыга Иннокентий Николаевич Аммосов 2005 сыллааха "Лучший муниципальный служащий" диэн анал дипломуунан бэлиттэниитэ чуралчылар өрөспүүбүлүкэһэ инники сылдыарбыт эмиэ биір туоһута буолбута.

Экономикабыт ол сылларга сайдыытын үтүө көрдөрүүтүн сүрүннээн, тыа хаһаайыстыбатын эйгэтэ тэрийэн кэлбитин Иннокентий Николаевич кизэн туттан туран бэлиттир: "Андрей Тимофеевич Ноговицын "Чуралчы" кэпэрэтиип тэриллээбиттэн уһун сылларга салайан, эти-үтү туттарааччылары кытта биір өйгө-саннаа кириэн, кинилэр туттарбыт бородууксуйаларын төлөбүрүн кэмнэр аахсар ырынаахтары олохтообута, үтү туттарыны дохуоттаах салааһа кубуллуптута. Кэпэрэтиип бородууксуйата өрөспүүбүлүкэ, Арасыйыа, ону аһан аан дойдуга араас таһымнаах элбэх быыстапаларыгар мэтээллэринэн, дипломынынан бэлиттэммитэ. Улуустарга астыыр-чөлүүр салааһа бастаһынан 2004 сыллааха Мугудайдаагы ас-үөл кэмбинээтэ үлэһэ кирибитэ".

Олохтоох бэйэни салайыныыга кириин бастагы сылларыгар судаарыстыбаннай бас билииттэн муниципальнай бас билигэ кириинэн, улуус бааһын — дуолун чуолкайдаан бириин, улуустар кыраныыссаларын быһаарыы курдук бопуруостар турбүттара. Бу бопуруостары быһаарыыга аһамыт хамыһыналар олус үчүгэйдик үлэлээбиттэрэ. Биһиги улууска Аһа улууга кээк сирдэргэ туруорсуу онорбута. Ону икки улуус хамыһыналар утарыла көрсөн, быһаарсан, туруорсуу тохтообута. Бэрт ыһын да буоллар, ылаллы улуустар олус сөптөөк муударай быһаарыны ылары ситиспиттэрэ. Манна улууспут өттүтэн дьокутааттар Сэбиэттерин бэрэссэдээтэлэ Григорий Викторович Смирников хамыһынына салайан ситиһиллээхтик үлэлээбитэ.

Үл-харчы олус ыарахан кэмнэрэ этэ. Ордук нэһилиэктерэ социальнай эбийиэктэр эргэрэннэр, үлэллиргэ ыарахаттары үөскээтлэр. Улуус салалтата нэһилиэктер баһылыктарын кытта сүбэлэһэн баран, оройуон Сэбиэтигэр "2003—2007 сс. Чуралчы улуугулар тыа сирин социальнай — экономической сайдыытын программата" ончуллан бигэрэтиитэ, ол сайдыыга төһүү күүс буолбута.

Элбэх тулуу өрөспүүбүлүкэһэ "Үтүө дьыала" хамсааһын үлэлээһинигэр кириэн ончуллубута.

Нэһилиэктер, улуус, биірдиилээн дьон ити үлэлэргэ күүскэ ылсан үлэлээбиттэрэ. "Үтүө дьыала" хамсааһынынан тэриллэр үлэлэргэ биір бастыһнар ахсааннарыгар улуус дьонунук ааттанара. Элбэх устуорат саалалар, дьыосааттар, доруобуйа харыстабылын эбийиэктэрэ, спортор дьикэлэр тутуллубуттара. Норуот күүһүн түмэр сыалтан куоракка биір дойдутаахтарбытын түмэр сыаллаах түмсүү тэриллэбитэ. Чуралчы улуугун түмсүүтүн салайааччытынан Иван Константинович Макаров талыллан, күн бүгүнүгэр диэри таһаарылаахтык үлэли сылдыар. Нэһилиэктер бары эмиэ биір дойдутаахтарын түмэр түмсүүлэри тэринэн, билигин даһаны үлэһэ-хамнаса, сайдыыга өйөбүл буолаллар. "Үтүө дьыала" хамсааһынна хаһаайыстыбаннай тэрилтэлэр олус улахан көмөнү онорбуттарын туһунан махтал тылларынан ахтыллар. Ол кэмнэ туруу үлэһит салайааччылар Н.В. Оконешников, П.М. Наумов, Ф.С. Чичигинарсе, В.К. Колесов, И.М. Зверстов дьон, улуус туһа диэн бэрт кээхиллээби тэрийэн үлэлээбиттэр эбит.

Бырамысыланнай оройуоннары чуһаатар сыалтан Нерюнгри куораты кытта Сэбиэскэй кэмнэргэ олохтооммут сибээһи салдаары, улууспут дэлгээхсийэтэ баран дуоһаар түһэрсэн кэлбитэ. Биһиги улууска "Якутголь" өрөмүөннүүр механической собоһа сыһаарыллыбыта. Генеральнай дириэктэр Н.А.Чаускай истинник ыһынан, улуугу кытта үлэлээбитин Иннокентий Николаевич, Григорий Викторович куруук иһирэхтик ахтаһар. Хардарыта үлэлээһин, културунай уонна спорттары быһаайытэри билиһиннэриин, көмөлөһүү олохтооммута, култура, үөрэхтээһин таһыма тахсытыгар эмиэ кээхиллээх олук ууруллубута. Нерюнгридаагы шефтарбит олус элбэги көмөлөспүттэрэ.

Олортон саамай сыаналаахтарынан "Кыайы скэерин", пааматынныытын, Көһөрүлүүгэ аналлаах мемориал чулуун куруөтүн уонна Чуралчы улуугун кыраныыссатыгар турар тимиір стеланы онорон бизирбиттэрэ. Улуустаагы үйэтиги хамыһынаатын салайааччы Григорий Викторович ахтытыгар Нерюнгри куорат ытык салайааччыгар Н.А.Чаускайга улаханник махтанарын куруук бэлиттир. Кырдык, билигин санаан көрдөхкө, олус улахан көмө ончуллубут эбит.

Бырагыраамалар бигэрэһэн, үлэ тэтимин көдүүстээхтик тэрийбиттэрэ. Улууска тыа хаһаайыстыбатын сайыннары тус сыллаах Бырагыраамата улуус Сэбиэтигэр бигэрэһэн, үбүнэн хаачылан үлэллирэ ситиһилибитэ. Сайылыктары хаттаан сөргүтүүгэ улахан көмөһөр ончуллубуттара. Чуралчы улуугулар Чөл олох бырагыраамата бигэрэһэн, улуустаагы ис дьыала отделыгар кээк сорууттар туруоруллубуттара уонна көмө ончуллан, үлэһэ үтүө хамсааһын тахсыбыта.

Муниципальнай тэрилли уонна улуус Сэбиэтин дьокутааттара биір сүбөнэн үлэлээһиннэрин түмүгэр, элбэх үлэ ытыллыбыта уонна ситиһилибитэ. Үлэллэр сылларбытыгар өрөспүүбүлүкэһэ уопсай үлэбит көрдөрүүтүнэн бастыһнар кээкэлэригэр тахсытыллыт. Ситиһи күүстээх, түмсүүлээх үлэ түмүгэр кэлэр. Биһиги ол кэмнэргэ сөптөөх каадырлары миэстэһэ аттаран туруоран, онно сөптөөх усулсубуйаны, өйөбүлү онорон, элбэх ситиһилибит эбит. — диэн Григорий Викторович бэлиттир. Оччолорго биір сүбөнэ тэрийэн, бэрт таһымнаахтык үлэлээбит дьокутааттарынан Светлана Даниловна Васильева, Александра Гаврильевна Григорьева, Николай Васильевич Оконешников, Петр Максимович Наумов, Василий Васильевич Ершов уонна да атыттары ааттааха сеп. Сорохтор ахтыылар бу кинигэһэ эмиэ кириэн, бэйэтэ тусла кээкээбиллээх кээкээһээх.

Ахтыыларга тэрилтэ салайааччылара оччотобу кэми дьонунук сырдаллытар. Холобур, Ольга Петровна Монастырева салайааччы быһыытынан, бэйэни салайыныыга кирибиттигэр улуус сайдар бырагырааматын тэрийбит экономика управлениетын үлэтин ситиһи сырдаллыт. Нэһилиэк баһылыктарыттан Василий Егорович Федоров Хайахасты нэһилигин оччотобу үлэтин-хамнаһын хорууулаахтык суруйбут. Ылаллы улуустар оччотобу баһылыктара ахтыыларын суруйан киллэрбиттэрэ бэйэтэ тусла историческай суопталаах буолбут. Томпо баһылыга Илья Семенович Шадрин, Аһа баһылыга Александр Еремеевич Артемьев, Таатта баһылыга Михаил Александрович Протодаконов, Уус Алдан баһылыга Иннокентий Васильевич Бочкарев, Орто Халыма баһылыга Владимир Афанасьевич Григорьев чуралчыларга бэрт истин, үтүө санаалаах тыллара кинигэһэ киллэриллэбиттэр.

Улууспут сайдыытыгар туһуланан ытыллыбыт оччотобу үлэни-хамнаһы сырдаттар дириг ис хоһоонноох кинигэ эдэр көлүөнэ салайааччыларга үтүө холобур, кэс тыл буолар аналлаах. Хаһан баһарар улуус баһылыгын, дьаһалтатын тула түмсэн, биіргэ үлэлээһин ситиһиллэри аһалар. Билигин бырагырааманан үбүлээһин олус таһымнаах кэмнэр биір сүбөнэн, бэйэ-бэйэни ситэрсэн үлэлээһин түмүгэр сылай оскуолалар тутуллаллар, нэһилиэктергэ гаас кириэр. Онон бу кинигэһэ оччотобу кэм ирдэбиллэр эриппэн, таһаайлан үлэлээбит-хамсаабыт дьон ахтыыларга кирибитэ бэйэтэ улахан суопталаах. Ааспыт кэмнэргэ салайар үлэ үтүө баһымын инники көлүөнэһэ иһэрэр аналлаах, хас биірдии салайааччы ахтыыларын быһыыгар үлэни-хамнаһы тэрийиһэ үтүө холобурдар бааллар, кэмнэри ычмакка кэс тыл этиллэллэр.

Күндү ааһааччы, чуолан ычнат дьоммут! Бу кинигэти атыылаһан, улууспут устуруйатын үерэтин, хас биірдии нэһилиэктер, улахан, кыра тэрилтэлэр сайдан кэлбит кэрдиис кэмнэрин билсин, ааһын диэн ыһырабыт.

Афанасий ЗАХАРОВ.

ТИЭРГЭН

Дьиз кэргэнгэ аналлах сыһыары

САХА ҮАЛА – ЭМИЭРИКЭБЭ

дьоммут көмөлөспүттэрэ.

Эмиэрикэбэ тас дойдуттан кэлэн олохсуйар киһи, биллэн турар, элбэх буолуохтаах. Кэлиһ дьону хайдах көрсөр эбиттэрий?

Онук, Эмиэрикэ – араас омук сириттэн киирээччилэр дойдутара. Манна бары норуоттар себүлээн олохсуйаллара буолуо. Ол иһин холкутук сыһыаннаһаллар.

Английский тылынан төһө холкутук кэпсэтэбитий?

Английский тылы кэргэним Москва куоракка кыһаллан туран үөрөппүтэ. Мин оскуолабы үөрөппүтүнэн хаалбыта. Омук тылын төһө да үчүгэйдик биллэргин, син биір тутта бастааһын күнүттэн американаецтар курдук сангаран киирэн барбактын, Утумнаах практика наада.

Оболорбут тыл оскуолатыгар күннэ 3-түү чаас дьарыктаналлар. Үгүһү өйдүүр буолулар, ол эрэри тылларын салпааһа билигин абыайа. Улахан уолбут көннөрү оскуолабы эһиил үөрэнэ барыабы.

Оболоргутун ханнык ньыманан иитэбит?

Оболорбутун аһабыс буоларга, көнүлүк толкуйдуурга, айылҕаны харыстыырга такайабыт. Уопсайынан, төрөппүттэрбит биһигини хайдах ииппиттэрин курдук иитэбит.

Эмиэрикэ ыалларын туһунан сырдатта түс эрэ.

Биһиги опорор штаппытыгар

мормон танара дьизитин итэбэллээхтэрэ элбэхтэр. Манна дьиз кэргэнусунаа болор кулгара үрдүк. Ыаллар 5-7 оболорхтор, сорохтор эбии оҕо итэ ыаллар. Оҕону сайыннарага, сынньатарга усулуобуйа бөбө – элбэх мусуой, сонньоттор-аралдьытар кииннэр, куруһуоктар бааллар. Биһиги штаппытыгар арааһы саамай намыһах бырыһыана бэлиэтэнэр. Тэрилтэлэр өрөбүл күн сабыылаахтар, дьон сарсыардаттан дьиз кэргэним танара дьизитин сулуусаларыгар сылдьар. Иннэ тынан, уопсайынан, эйдэмнээх, нус-хас олох.

АХШ конституциятыгар XIV үйбэ ылыллыбыт уларыһытынан, Эмиэрикэ сиригэр төрөөбүт оҕо тутта АХШ гражданина буолар. Онон хат буолбут кэрэ аһаардар аһаан-миннэн Эмиэрикэбэ төрүү кэлэллэр. Бүтэһик сылларга атын штаттартан Юта штаты талан кэлэллэр. Манна родовой туризм сыаната баһачча чыгачки.

Эмиэрикэбэ Сана Дьылы хайдах көрсөллөрү? Ханнык бырааһынныктары бэлиэтиир үтүө үгэстээхтэрий?

АХШ-гар Сана Дьыл бырааһынныга Ороһуоспатаабыр суолтата кыра.

Ороһуоспаны улахан дьоннуун, оболуун-уруулуун бары кэтэһэллэр – кизгэтиллибит уулуссалары, Сантаны уонна киһи бэлэхтэрин, бырааһынныктаабы астаах-

үөллээх остуолу. Олохтоохтор бука бары Ороһуоспаба бэлэмнэнэллэр, ороһуоспатаабы ырыалары ылыллылар, бэлэхтэри атылаһаллар, онороллор. Бу кэмнэ саамай элбэх үп-харчы, оонньуур аһамал көмөбө анаар. Ороһуоспа АХШ-гар дьиз кэргэн бырааһынныга, оһон бэлэхтэри Сана Дьылга буолбака, бу күн бэлэхтэһэллэр. Бэлэхтэри нөнүө сарсыарда уфуктаат, арыһаллар.

Сана Дьылы холкутук ылыналлар, сүрүннээн эдэр ычат түмсэр кизһэлэрэ буолар.

Ороһуоспа курдук биір саамай кизгик бэлиэтэнэр бырааһыннык – сэтинни төрдүс чаппиэригэр Махтаны күнэ. Бу бырааһыннык элбэх үгэстээх, онтон биірэ – духуопкаба бустут индейка. Махтаны күнэ 1620 сыллаахха Англия Mayflower хараабыла киһи ыйдаах устуу кэниттэн Эмиэрикэ кытылыгар тиксибит кэмнэриттэн саһаланар. Бу хараабылынан атын итэбэллээх күтүрээн экирэллэр сүүсчэк пилигримнэрэ көкүл сир көрдөөн устан кэлбиттэр. Хомойуох иһин, бастааһын сүрдээх ыараһынык аһаан, киһилэртэн элбэх киһи суорума суолламмыт.

Индейцтар көмөлөрүнэн колонистар бобовайдары, кукурузаны, тыканы үүннэрэргэ, бултуурга үөрэнэн, кэлэр кыһыны туоруурга бэлэм буолбуттар. Дэлэй, байылыат олох иһин махтанан, пилигримнэр улахан бырааһынныгы тэрийбиттэр. Билинки кэмнэ ыаллар танараба, чугас дьонноругар, үтүө күннэ-дьылга, аска-үөлгэ ода махтанан бэлиэтиир бырааһынныктара.

Виктория, атын штаттарга сылдьааччыгыт дуо?

Дьиз кэргэнимэн онно-манна сынһана, күүлэйдии массыннан айанныырыбытын себүлүүбүт. Сороһор ылыллыт да, барабыт. Чугас сытар штаттарга массыннан 3-5 чаас айанныытын. Оттон океанга дьэри 10 чаас буолар.

Түмүкэр тууу этизин этэй?

Хас биірдии дьиз кэргэннэ эйэни уонна этэннэ буолууну! Кэлэн иһэр Сана дьылынан, Сана дьолунан!

Виктория, кэпсээнин иһин махтал! Кэлэн иһэр Сана дьылынан эбэрдэлиибин. Баһарабын илээх, эйэлээх олобу, үлэбитигэр-хамнаскытыгар ситиһиһлэри, үрүлүүз турар үбү!

Сүһүлүү Эмиэрикэ туһунан @victoria_shilova инстаграм сирэйигэр киирэн аабыаххытын сөп. Эмиэрикэбэ да олоруу, биллэн турар, син биір «плюстаах», «минустаах» буоллаба. Олору эмиэ үчүгэй баһаытык ырытан, тэһнээн суруйар.

Сыһыарыны бэлэмнээтэ Марфа ПЕТРОВА.

САХА СИРИН ДЬОНО ХАМСЫГЫ КЫАЙАРГА КӨМӨЛӨНӨР

Өскөтүн өстөөх сабардаан кэллэбинэ, бүтүн дойдунан утары тураллар. Өстөөбү утары охсуһааччылар ортолоругар биисинэс, национальнай диаспора, Арасыйыа Улэбэ Дьоруойа бааллар.

Ахсынны 1 күнүттэн Дьокуускай куорат уулуссаларыгар АПРОСА алта массыыната сүүрдэ. Алмааны хостуур хампаанна бу массыыналарын куорат хас да балыһатын эмчиттэригэр сыһыарда. Биһиги дыагы кыайар туһугар тэрилтэлэр уонна өрөспүүбүлүкэ олохтоохторо ханнык, туох көмөнү онорбуттарын билэргэ быһаарынныбыт. Ону билэр судургута суох буолла. СӨ Доруобуйа харыстабылын министиэристибэтигэр, көмөнү барытын ситэри сыаналыы иликтэрин туһунан билиннилэр. Кыайыыга ким уонна төһөнү биэрбитин, арааһа, кэлин биридэ ааҕарбыт буолуо.

БҮТТҮН ТУРУНАН

Ол да буоллар, алтынны 28 күнүбүсү туругунан, кэпсэ суолталаах чакчылары ыллыбыт. Биһиги манньк ньымабыт толору хартыынан биэрбэтин учуоттуур наада. Ол курдук бу ысыраапка сонуну кизник тарбатар сирэстибэлэр ыппыт мониторингарын, социальнай ситимнэр, ону сэргэ, судаарыстыбаннай былаас ситэриилээх уорганнарын, олохтоох бэйэни салайыныы уорганнарын, оройуоннаабы ыстааптар уонна тэрилтэлэр бэйэлэрин бэрэстэбиитэллэрин чакчыларыгар олобулар. Алтынны 28 күнүбүсү туругунан, барыта услуонсардааһын көмөтүн онордулар:

— 168 юридическай сирэй, бөдөн биисинэс 22 субъекта, дьобус уонна орто урбаан 67 субъекта, 58 бүддүөт тэрилтэтэ уонна 21 уопастыбаннай тэрилтэ;

— 148 биридиллэн урбаанныт;

— 79 физическай сирэй.

Хамсык инфекциятын утары охсуһууга ордук элбэх харчынан көмөнү — 425,28 мөлүөүн солкуобайы бөдөн хампаанналар биэрдилэр. Кинилэр истэригэр:

— «АПРОСА» АХ (ПАО) — 308,6 мөлүөүн солкуобайы;

— «ЯТЭК» (ПАО) — 50,0 мөлүөүн солкуобайы;

— «Селигдар» (ПАО) — 10,0 мөлүөүн солкуобайы;

— «Экспобанк» (ХЭО) — 10,3 мөлүөүн солкуобайы;

— «ТЗРК» (АУО) — 2,0 мөлүөүн солкуобайы;

— «Полиметалл УК» — 20,23 мөлүөүн солкуобайы;

— «Таас-Юрх-Нефтегазодобыча» ХЭО — 9,75 мөлүөүн солкуобайы;

— «Поиск золота» (ХЭО) — 3,2 мөлүөүн солкуобайы;

— «Южно-Верхоянская горнодобывающая компания» АУО — 2,2 мөлүөүн солкуобайы;

— «Полус Алдан» (АУО) — 9 мөлүөүн солкуобайы.

Бөдөн тэрилтэлэри таһынан, дьобус уонна орто урбаан субъектара онорбут көмөлөрүн баһиэтигэр баҕарыллар:

— «Майтона» ХЭО — 15 мөлүөүн солкуобайы;

— «Индрейвер» ХЭО — 15 мөлүөүн солкуобайы;

— «Прогресс» ХЭО (Нам оройуона) — 1,0 мөлүөүн солкуобайы;

— «Топ Ритейл» ХЭО (Хозмаркет) — 1,7 мөлүөүн солкуобайы;

— «ВИК арт» ХЭО (Ханалас оройуона) — 1,0 мөлүөүн солкуобайы;

— «Эксперт телеком» ХЭО (Мэнэ Ханалас оройуона) — 0,54 мөлүөүн солкуобайы;

— «НамКоммунТеплоЭнерго» АУО (Нам оройуона) — 0,5 мөлүөүн солкуобайы;

— «Розтор» ХЭО (Дьокуускай куорат) — 0,6 мөлүөүн солкуобайы;

— «Чочимбал» ХЭО (Кэбээйи оройуона) — 0,3 мөлүөүн солкуобайы;

— «Прогноз» (САУО) (Кэбээйи оройуона) — 0,2 мөлүөүн солкуобайы.

Аан дойдуга үпкэ уустук балаһыанна турбутун да иһин, кэмиэрчэскэйэ суох тэрилтэлэр, үлэ кэлэктиптэрэ, биридиллэн урбаанныттар уонна физическай сирэйдэр эмиз бэйэлэрин кыахтарын иһинэн кылааттарын киллэрдилэр. Холобур:

— Арсен Григорьевич Томский (Синет хампаанналар бөлөхтөрө) — 15 мөлүөүн солкуобайы;

— Сергей Сергеевич Иванов («АПРОСА» ПАО генеральнай дириэктэрэ) — 18,5 мөлүөүн солкуобайы;

— Михаил Геннадьевич Бабишев (Орто Халыма оройуона) — ИВЛ аппаратагыгар 0,15 мөлүөүн солкуобайы;

— Михаил Николаевич Готовцев (Арасыйыа Улэбэ Дьоруойа, Уус Алдан улууһа) — элбэх оҕолоох ыалга 5 суотабай төлөпүнү;

— Сунтаар улууһун социальнай-экономическай сайдыыга пуондата — 5,15 мөлүөүн солкуобайы;

— Узбек диаспората — 0,38 мөлүөүн солкуобайы.

32 муниципальнай тэриллии уонна «Дьокуускай куорат» куорат уокуругун иһитиннэриилэринэн, бу муниципальнай тэриллиилэр нэһилиэнньэлэрэ ордуулаах көхтөөхтөрүн көрдөрдүлэр:

— Алдан оройуона;

— Үөһээ Бүлүү оройуона;

— Бүлүү оройуона;

— Нам оройуона;

— Таатта оройуона;

— Уус Алдан оройуона;

— Ханалас оройуона.

Ону сэргэ, көмө өрөспүүбүлүкэ таһыттан эмиз кириэр:

— Кытай Норуодунай Өрөспүүбүлүкэтэ, Хайлуанцзян провинцията маддиссинискай мааскалары, респиратордары уонна тус харыстаныы сирэстибэлэрин ытта;

— «Миздик волонтердар» Бүтүн Арасыйытатаабы уопастыбаннай хамсааһын (Москва к.) Саха сиригэр волонтердарыгар көмөлөһөн, 2880 дезинфекциялыыр гели, 56 000 бэрээккэни уонна 1 000 кэринэ антисептигы ыттылар.

Манна сыһыаран эттэххэ, Үөһээ Халыма, Горнай оройуоннарыттан уонна «Жатай» куорат уокуругуттан иһитиннэри кирибэтэ.

СУНАЛ ДЬАЙЫЛАРДААХ АПРОСА

Үөһээ эппипит курдук, бу өрөспүүбүлүкэ олохтоохторо уонна тэрилтэлэрэ хамсыгы утары охсуһууга онорор көмөлөрүн туһунан толору сибидаһыһаар буолбатахтар. Ордук суолталаах иһитиннэриилэри ыла сатаатыбыт. Эппиэти ордук суһаллык бэрээччинэн эмиз АПРОСА буолла. Хампаанна ахсынны санатыгар манньк чакчылары биэрбитэ: «Хампаанна АПРОСА 32

тыһынан үлэһитин доруобуйатын харыстабылыгар дьаһаллары ылар эрэ буолбакка, өрөспүүбүлүкэбэ эмиз көмөлөһөр. Хамсыгы утары охсуһууга ытыллыбыт ороскуот уопсай кээмэйэ 800 мөлүөүн солкуобай буолла. Итинэн 210 мөлүөүн солкуобай — өрөспүүбүлүкэ эмитиэр тэрилтэлэригэр үбүнэн аадырыстаммыт көмө. Ол иһигэр, өрөспүүбүлүкэтээбэ 3 №-дээх килииническай балыһа реактивтары атылаһарыгар 32,7 мөлүөүн солкуобай ытыллыбыта. Онтэнэ үл-харчы Сунтаар, Ньурба, Ленскэй уонна Мириинэй оройуоннаабы балыһаларыгар бэриллибитэ. АПРОСА Дьокуускай куорат, Мириинэй, Удачнай уонна Ленскэй куораттар маддиссинискай үлэһиттэрин хааччыарга уонна лепковой массыынананы, микро-оптубуһу биэрэр туһунан быһаарыныы ылыммыта. Бу сыл кулун тутарыттан хампаанна массыыналары аһарыахтарга көмөнү онорорго, ону сэргэ, үрүн халааттаах аанналар эмтэнээччилэргэ тийэллэригэр уонна анаалыстары лабораторияларга суһаллык тиздэргэ туһанылынылар. Наада буоллабына, массыыналар пассажир солунун бөлүүр сабылланаллар. Биһиги «Анаабыр алмаастара» тэрилтэбит алта массыыната ахсынны 1 күнүттэн Өрөспүүбүлүкэтээбэ 3 №-дээх килииническай балыһаба, 1 №-дээх поликлиникаба, куорат 3 №-дээх балыһатыгар бэриллибитэ. АПРОСА тырааныспардары оттугунан уонна ороскуоттуур матырыйаалларынан хааччыар, суоптардар үлэлэрин төлүүр».

Айталиа НИКИФОРОВА суруйууттан
Надежда ЕГОРОВА тылбааһа.

— КЫАЙЫ 75 СЫЛА —

ЭНЭМ ТУНУНАН АХТАН-САНААН

Аныгы ыччат сэрии алдьархайын уонна сэриигэ сылдыбыт бири дойдулаахтарын туһунан билэһиттэх дии саныыбын. Мин энэм Семён Степанович Попов 2 сылтан ордук сэриилэһэн баран, кулун тутар 30 күнүгэр 1943 сыллаахха Смоленскай уобалас Ярцево оройуонун Ковалёва дэриэбинэтигэр сэрии толоонугар өлбүтэ.

Семён Степанович Соловьёв нэһилиэгэр Ыстапаан, Бокжуйа Поповтар дьиз кэргэннэригэр төрөөбүтэ. Биригэ төрөөбүт төрдүүлэр этэ. Сэмэн сэрии иннинэ Хайылааха «Амма кыһата» колхуоска

биригэдириинэн үлэлээбитэ. Ыал буолан, үс оҕоломмуттара. Оҕолоро Уус Маайанан, Болтононон опорбуттара.

Энэм туһунан 1943 сыл «Социализм суола» хаһыат олунньу 23 күнүнээбэ нүөмэригэр таһаарыттарын кини үтө аатын Кыайы 75 сылынан ахтан-санаан туран, бэчээккэ хайдах баарынан хаттаан таһаартабын.

«Попов Семён Степанович Соловьёв нэһилиэгинээбэ «Амма кыһата» колхоз чилиэнэ, 1941с. Кыһыл Аармыйа кэккэтигэр ынырыллыбыта. Табаарыс Попов Семён Степанович туйгун байыас буолар. Ол туһунан кини сылдыар чааһын командида,

майор т. Логвинов уонна комиссар т. Фегин Соловьёв нассөветын председателигэр суруйаллар.» Эһиги нассөветкыт члена Попов Семён Степанович немецкай фашизманы утары охсуһарыгар киниэхэ бэриллибит саатынан уонна сэлтэринэн туйгунук туһунан туран, дыкти үчүгэй көрдөрүүлэнэн баһтын сэриитит. Кини биһиги подразделениебыт кин тутааччыга, төрөөбүт дойдубут туйгуннаах көмөлөһөөччүтэ. Биһиги бары бири баһанан өрө күүрэбит немецкай-фашисткай сидьиннэртэн төрөөбүт дойдубутун босхолоурга уонна фашисты харана баттыһаһын биһиги дьоннорбутун босхолоурга.

Эрэниг эһиги үлэһитин өстөөбүнэн мэхэйдэтиэхпит суоба, ол курдук биһиги эрэнэбит, эһиги болдьохтоох тыа хаһаайыстыбаннай үлэлэрин байыаннайдыы быһаарыахтарга диэн. Эһиги үлэһит эмиз өстөөбү утары кыргыһык курдук эппиэттээхүлэ. Биһиги фронтта өстөөбү дөкөө кытаанахтык охсуохпут уонна кыдыйахпыт, онтон эһиги тыа хаһаайыстыбаннай үлэлэри байыаннайдыы толорун уонна госсударственай эбэстэтистибэтигэр топорун. Биһиги эһиги нассөветкыт членин-Попов снимоһын ытабыт уонна бу суругу эһиги колхоз мунньаһар ааһан биэрэргитигэр уонна снимоһын кини кэргэттэригэр биэрэргитигэр көрдөһөбүт».

Пётр НОВГОРОДОВ.
Бүлүү.

Якутия в годы Великой Отечественной войны 1941 -1945 гг

№	Город, улусы	Мобилизовано	Добровольцами воевали (человек)	Потеряны и.т.т. пропавшие без вести (человек)	Внесено в фонд обороны		
					Деньгами (рублей)	Золотыми и серебряными ювелирными изделиями (кг)	Собрано и сдано теплых вещей для воинов Красной Армии (штук)
1	Якутск	18246	-	9219	7 846 300	-	8579
2	Аldа́нский улус	-	14	2	374000	11,681	2022
3	Аldа́нский улус	11740	-	4530	5 006 898	28,5	44 203
3	Аldа́новский улус	-	5	-	860 000	5,568	1424
4	Аldа́нский улус	1769	-	766	649 743	48	3325
5	Аldа́нский улус	-	2	-	399 000	-	3858
6	Булдунский улус	-	1	-	1 825 000	48,5	7177
7	Верхневилюйский улус	2163	-	1131	2 794 499	29	6470
8	Верхневилюйский улус	-	5	-	588500	-	416
9	Верхневилюйский улус	-	23	4	1248138	49	6142
10	Вилуйский улус	1988	-	1029	2 273 310	8,9	7569
11	Горный улус	948	-	480	2 482 800	4,8	8689
12	Жиганский улус	-	6	-	431 618	12,2	1293
13	Кобякский улус	1082	-	305	259 399	0,92	1716
14	Ленский район	3471	-	-	1 059 969	6,9	7091
15	Мегинно-Кангаласский улус	3770	-	1912	7 390 589	9,8	5080
16	Мирнинский район	Образован 12.01.1963 г.					
17	Момский улус	-	4	1	2 576 000	-	4700
18	Намский улус	1849	-	1099	3 032 300	27,8	5194
19	Нерюнгринский район	Образован 06.11.1975					
20	Нижневилюйский улус	-	-	-	2 415 396	-	4 913
21	Нюрбинский улус	2697	-	1152	1 241 394	52,2	8 052
22	Олекминский улус	6067	-	2127	1 975 000	25,52	9 311
23	Олекминский улус	-	5	-	483 565	41,5	2 946
24	Средневилюйский улус	-	13	-	3 514 000	2,2	5 800
25	Сунтарский улус	2 756	-	1664	4 465 557	33	203 232
26	Таттинский улус	1 757	-	832	1 363 000	10,2	9 262
27	Томпонский улус	356	-	-	2 238 202	-	2 307
28	Усть-Аldа́нский улус	2 185	-	1 242	-	4,7	5 356
29	Усть-Аldа́нский улус	4 515	-	-	11 247 300	3,9	11 624
30	Усть-Аldа́нский улус	-	5	1	1 362 586	64	2 779
31	Хандыгский улус	2 194	-	1 134	11 770 857	69	13 296
32	Чурапчинский улус	2 124	-	1 400	2 960 000	19	3 291
33	Эвено-Бытантайский национальный улус	Образован 21.04.1989		3			

Таблица составлена из материалов книги «Навечно в памяти народной» (Якутия в годы Великой Отечественной войны 1941 -1945 гг. Чурапчинский район в годы Великой Отечественной войны 1941 -1945 гг.)

№	Города, улусы	Всего мобилизованы	Из них		Трудовой фронт			Всего погибли	Вернулись	Про пали без вести	Сочетание боевых офицеров	Награжденные орденами				Награжденные медалями	Приняли участие на боях			
			Погибли	Вернулись	Мобилизованы	Погибли	Вернулись					Орден Красного знамени	Орден Отечественной войны 1-й, 2-й степени	Орден Красной Звезды	Орден Славы		За Верный	за Мужество	за Сталинград	За Ленинград
1	Алданский наслег	124	60	42	21	2	19	62	69	14	1		1		2	3	4	2	1	
2	Арданский наслег (Беловодский)	73	18	43	12	1	11	19	54	3	3		1		2	8	1			
3	Баклановский наслег	93	47	35	11	-	11	47	46	10	4		2	2	1	16	1	2	1	
4	Болотинский наслег	131	53	60	13	-	13	58	73	13	2		3	2	2	4	1			
5	Болугурской (Амгинский) наслег	126	46	56	24	1	23	47	79	11	4		2	4	8	17	6	3	1	
6	Кытайский наслег	163	70	78	15	1	14	71	92	16	5		4	6	4	13	3	1	2	
7	Мугудайский наслег	180	63	53	14	1	13	64	66	14	3			5	2	11	3	4	2	
8	Ожудинский наслег	182	77	86	19	-	19	77	105	11	5		2	3	5	15	2	1	2	
9	Соловьевский наслег	97	41	43	13	-	13	41	56	9	5		4	1	2	9	3			
10	Сылайский наслег	162	71	76	15	-	15	71	91	8	3		4	2	1	14	2	2		
11	Аччигарский наслег (уч. Тел.)	80	38	27	15	-	15	38	42	5	8		3	3	1	6	2	1		
12	Телецкий наслег	103	44	48	11	-	11	44	59	6	1		1	4	3	7	1	1	2	
13	Хандарский наслег	140	67	49	24	2	22	69	71	13	1	1		5	2	8	2	14	6	
14	Хангаласский наслег	134	68	45	21	1	20	69	65	13	1	1	1	2	1	12			1	
15	Хангаласский наслег	114	53	40	21	2	19	55	59	13	6		2	4	2	9	2	2	2	
16	Холтолинский наслег	68	31	30	7	-	7	31	37	6	3				1	6	2	1	7	
17	Междуреченский наслег (уч. Мельнички)	148	70	63	15	-	15	70	78	11	14	2	2	2	6	10	2		3	
18	Чакырский наслег	103	39	54	10	3	7	42	61	6	3		1	2	1	11	1	2	1	
19	Моб-е Чурапч. м. военкоматом, гр.м. д.м. др. рай-а, обл-я.												1	2	1					
	Чурапчинский район	2170	961	928	281	14	267	975	4195	184	72	4	35	49	47	179	38	37	28	4

Награжденные:

- с 5 боевыми орденами - Т. Флегантов С.Д. (Хандыг)

- с 3 боевыми орденами - З. Марков И.И. (Мугудай), Марков И.П. (Хандыг), Попов Г.И. (Аldа́нский)

- с 2 боевыми орденами - 10. Ноговицын Т.С. (Мугудай), Платонов И.Н. (Хандыг), Кривошанкин Р.Х. (Болотин), Сергеев С.Д. (Соловьев), Новгородов С.Д. (Кытай), Пермилов В.И. (Аldа́нский), Сидоров П.П. (Сылай), Кузьмин С.А. (Болотин), Брысьев Д.Т. (Соловьев).

Федоров Г.К. (Болотин)

Таблица составлена из материалов книг

И. М. Павлова «Чурапчинский ИРЗ дойдун кымыскаларга» «Аldа́нский улус» 15.11.2019.

Т.В. Адамова,
заведующая Муниципальным архивом ИО «Чурапчинский улус»

— ҮБҮЛҮӨЙДЭЭХ БИИР ДОЙДУЛААХПЫТ —

Дьонун олох

үерэнэ кирибитим. Очолорго оркулаба үерэнэ усулуобуйа мөлтөх этэ. Учууталлар ижилхи кылааһы холбоон үөрэтэллэрэ: маннайгыны кытары үһүс, иккһи кытары төрдүс кылаастары. Биһиги кылааһы Егор Никифорович диэн учуутал үөрөппитэ. Бэрт кыра саасытыттан колхуоска үлэлээбиппит. Туох баар үлэ барыта илиинэн оноһуллара, тыраахтар кэлин баар буолбута. Очолорго агрономическай мизэрлэри толорорго улахан былаан баара. Холбур, хаар уутун туһанаары, ийэлэрбит бурдук ыһар бааһына хаарын субуу оһорон курдэллэрэ. Үлэ кэнниттэн 150–200 гр бурдугу салпыһа кутан бизэрэллэрэ, ону хааһылаан сизэн, дьиз кэргэн аһыырбыт.

1941с. сэрии буоларыгар Үөкүйэ сайылыка эһэм аахха баарым. Ол сыл миигин кэлэннин көмөлөс, оро барыта үлэллэхтээх диэн дьонум бэйэлэригэр ынырбыттара. 1942 сыллаахха күһүн атырдьах ыйа бүтүүтүгэр «Комбайн» колхуос чилиэннэрэ бары Хоту Кэбээйигэ

к ө н ө н
барбыттара. Обустарын, оһуһа суохтар ынахтарын, тэлиэгэбэ келүйэн, малларын тизээн, сүөһүлэрин үүрэн, Бэрэ толоонун ортотунан кириэн барбыттарын айдуубун.

1946
сыллаахха сэттис кылааһы бүтэрэн баран,

сайын окко үлэлээбиппит уонна куоракка педрабфакка үөрэнэ барар буолбутум. Куоракка балтыбынаан Нидалын убайыт Ньукүлай Ыстапанабыска олорбуппун. Мин педрабфакка үөрэххэ кирибитим, балтым Нида 2-с нүөмүрдээх оркулаба алтыс кылааска үөрэнэрэ. Сэрии кэннинээҕи сыллар буолан, олорорго олус ыарахан бириэмэ этэ. Үһүс сылбар олорор сирим суох буолбута. Төрөппүттэрдээххин диэн уолсай биэрбэтэхтэрэ, үчүгүйдик аһаабакка, доруобуйам да мөлтөөбүтэ, ол иһин үһүс куурус ортотуттан дойдубар төннөн тахсыбытым.

1949 сыл сааһыттан Сылан оркулатыгар интэринээккэ басытааталынан үлэлээбиппит. Интэринээккэ 50-ча үксэ тулаайах уонна ыраахан сылдьан үөрэнэр оһолор олороллоро. Очотооһу оһолор таһастара наһаа мөлтөбө: абырахтаах ыраахынан, ыстаанынан сылдьаллара. Мин үлэм быһыыгар иистэнэрим. Уолаттарга хара таһаһынан бүрүүкэ тигэттээбиппит. Ону чох өтүүгүнэн өтүүктээн баран, матараастарын анныгар уган утуйаллара, сарсыарда өтүүктээх ыстаан бэлэм буолара. Бопотуна таһаһынан косоворотка тигэн быһсапканырым. Ону мааны таһас онгостоллоро. Үөрэнэн бүтэн кэллэхтэринэ, уруктары аахтарыым уонна оонньоторум.

1952 сыллаахха Чурапчы орто оркулатыгар онус кылаас аһыллыбыта. Мин онно кириэн үөрэнэн, 1953 сыллаахха бастакы ыһуһунан бүтэрэн, Дьокуюскайдаагы учительскай үнүстүүт физико-математическай отделениетыгар үөрэнэ кирибитим, 1955 сыллаахха бүтэрбиптим. Онтон ыла Кытаанах, Чурапчы, Хатылы, Ытык Күөл, Уус Таатта оркулаларыгар, бизенсийбэ тахсыахпар диэри математика учууталынан үлэлээбиптим. Тустаах үлэ таһынан араас уолсастыбаннай үлэбэ кыттарым, сүүрбэччэ сыл партиянай тэрилтэ сакриэтээрэ, 1985–1987 сылларга арыгылааһыны

утары охсуһар уолсастыба (общество борьбы за трезвость) оройуоннаабы тэрилтэтин эппиэттиир сакриэтээрэ ода уолсастыбаннай үлэлэри толорбутум. Ону таһынан дубакка улуһум, өрөспүүбүлүкэм чизгин үгүстүк көмүскээбиптим.

Дубакка умсугуйуум, биллэн турар, төрөөбүт дойдубуттан, балаһаммыттан, төрөппүттэригэр сабаламмыт эбит. Кыра сылдьан дубатынан оонньууларын көрөр этим. Очотооһу талаһынан кыһан оноһуллубут хороох, ачаах дубатынан оонньууларга, Билигин санаатахха, ийэм үчүгүйдик оонньуур эбит. Хаамытын билэн, кыра-кырапаан оонньуур этим.

Дьиннээхтии дубат оонньуутугар күрэхтэһиим Чурапчы орто оркулатыгар онус кылааска үөрэнэ сылдьан, 1952 сыллаахха буолбута. Интэринээт-оркула томторугар педучилище үлэлиирэ. Чурапчы орто оркулатын улахан кылааһын үөрэнээччилэрэ, педкэлэктиип сотору-

сотору киһилэри кытта успуорт араас көрүнгэр күрэхтэһэллэрэ. Хардарыта кыайсан, кыайтаран сүрдээх хатыһылаах буолара. Итиннэ миигин дубакка оонньуурбун биллэнэр, хамаандаларыгар ылбыттара. Ситиһиллээхтик оонньообутум. Дьахталларга оройуонга бастыһнар кэккэлэригэр кириэн, сүүмүрдэммит хамаанда чилиэнинэн буолбутум. 1953 сыллаахха Чурапчы оройуонун хамаандатын састаабыгар кириэн, өрөспүүбүлүкэтээҕи күрэхтэһиигэ кыттыбытым. 1954с. Дьокуюскай куоракка үнүстүүт хамаандатыттан күрэхтэспитим. Онтон 1956с. үлэһит буолан баран биридэ, Саха сирин сүүмүрдэммит хамаандатыгар кириэн, Арассыйага хамаанданан уонна биридиилээн бастыыр иһин күрэхтэһиигэ кыттар чизскэ тиксибитим. Күрэхтэһии Балашов куоракка буолбута. Хамаанда капитана Семен Семенович Николаев, чилиэннэрэ Петр Афанасьевич Самойлов, Николай Николаевич Находкин уонна мин этибит. Айаммыт бэрт уһун уонна уустук этэ. Очолорго мин Чурапчы оройуонугар Кытаанах сэттэ кылаастаах оркулатыгар үлэли сылдьарым. Уонна хамаанда кыттыыны ылбытыттан, Саха сирин хамаандата эрэллээхтик бастаабылпыт. Мин бу күрэхтэһиигэ Арассыйа чөмпүйүөнкэтин үрдүк аатын-суолун ылан, кыайы-хотуу аргыстаммытым. Онон мин, С.С. Николаев уонна Н.Н. Находкин буолан, Арассыйага хамаандатыгар кириэн, Ташкент куоракка «Урожай» уолсастыба Бүтүн Союустастаагы күрэхтэһиигэр барар буолбуппун. Ол ыһан баран түмүгэр тириэньэрибит Хейф миигин эдэргин, уопута суоххун диэн күрэхтэһиигэ ыыппатаба.

Очолорго Арассыйага иккһили-үстүү сыл буола-буола, Саха сирин хамаандата күрэхтэһиигэ кыттарэ. 1959с. иккһин «Урожай» уолсастыба Бүтүн Арассыйатаагы күрэхтэһиигэр Саха сирин хамаандата урукку састаабынан кытта

барбылпыт. Саха сирин хамаандата эмиэ бастакы мизэстэ буолбуппун. Семен Николаев уонна мин дубаккабыгар бастаан, Арассыйага сүүмүрдэммит хамаандатын састаабыгар кириэн, салгыы Молдавияга Кишинев куоракка күрэхтэһэ барар чизскэ тиксибиппит. Москвага ый анаара хомуурга сылдьыбытым. Дьэ, алдьархайдаах дьарык онно баар этэ. Сарсыарда 9-тан кизэ 7 чааска диэри теорияны үөрэтэллэрэ. Баһым иһэ «дың» курдук мэкитиигэр үлүбүккэ диэри буолара.

1961с. Саха сирин хамаандата Чебоксары куоракка урукку састаабынан «Урожай» уолсастыба Бүтүн Арассыйатаагы күрэхтэһиигэр кыттыыны ыла барбылпыт. Хамаандабыт эмиэ бастаабыта, мин дубакка Пономаревалыын бастакы-иккис мизэстэлэри үлэстибиппит. Бу күрэхтэһии түмүгүнэн Арассыйа үһүс тегүллээх чөмпүйүөнкэтэ буолбутум туһунан биллэрбиттэрэ. Онтон 1962 с. Семен Николаевтыын Арассыйага хамаандатыгар кириэн, Кишинев куоракка иккистээн күрэхтэһэ барбылпыт.

63 сааспар 1993 сыллаахха 100 харахтаах дубакка, очотооһуга оройуон успуордун салайааччы Вячеслав Карлов этиитинэн, оройуонум чизгин көмүскээбиптим. Таатта уонна Чурапчы матчевай көрсүһүлэригэр кыттарым, элбэх наадалаах очукуону аһаларым. Оркула оһолоругар дубат куруһуогун ыһтарым да, күүскэ ылсан үлэлиир кыах суоҕа. Онтон ыла дубакка оонньоон тохтообутум. Кэнники күрэхтэһиим 2010 сыллаахха 80 саасын туолуубар тэриллэбитэ, онно тобус улуус бэтэрээнэрин дубакка өрөспүүбүлүкэтээҕи күрэхтэһиилэригэр дьахталларга бастаабытым.

Успуорка ситиһиим элбэх грамотанан уонна «Саха өрөспүүбүлүкэтин физическай култуура уонна успуорт сайдыытыгар кылаатын иһин» Бочуотунай бэлиээн наһараадалаабытым. Бу көрүнгэ ССРС успуордун маастарыгар хандыдааппын, — диэн Дария Петровна бүтүн биір үйэ успуоруйатын кэрэһэлиир кэпсээнин сэмэйдик түмүктүүр.

Дария Петровна — тапталлаах кэргэн, күн күбэй ийэ, эйбэс эбэ, учуутал, коммунист, уолсастыбанник, СӨ, Арассыйа чөмпүйүөнэ. Николай Марковичтыын 65 сыл биіргэ, олус иллээхтик олордулар, иккһи кыргыттарэ дьонун курдук учууталлар. Зинаида Николаевна — математика учуутала, Степанида Николаевна — педагогическай наука хандыдаата. Сиэннэр бары үрдүк үөрэх устудьуоннара. Эттээххэ суруйдааххэ судургу, дөбөн. Хайдахтаах курдук кизэн ис хоһоонноох, үрдүк, чылчаал ситиһиилэрдээх олоруй?! Дьиз кэргэн оһоһо, учуутал сыраллаах үлэтэ, партиянай-уолсастыбаннай үлэ, үрдүк таһымнаах күрэхтэһиилэргэ кэли-бары — барытын улахан дьулуурдаах, күүстээх санаалаах уонна Николай Маркович курдук эрэллээх эркиннээх эрэ киһи кыайыт, ситиспит дьонун оһоһо. Сүүрбэ биірис үйэ учууталларыгар, биіһхэ, холбур буолар олох!

Ытык-мааны Дария Петровна 90 сааһын томточу туолла — атаһын үрдүгэр дэгэйэ сылдьан, улахан дьиз кэргэн аһын-үөлүн бэйриэ, ааспыт үйэни наһаан-нарыллан кэрэ кэпсээнгэ тиһэ олорор. Дьонун олохтоох үтө киһи төрөөбүт дойдутун Сыланын төрөөбүт түөлбөтин Бэрэтин сурабырдар, ааттатар.

Профессор Г.П. Башарин аатынан оркула кэлэктибэ, Дария Петровна оһому итэр-үөрэтэр үлэтин сабалаабыт оркулата, үбүлүөйдээх күнүнэн итиитик-истинник эһэрдэлиир уонна өссө да уһуннук, кэрэбинэн кэрэхсэтэ, сырдыгынан сыдыаһа олор диэн алгыһын аһыыр.

Л.С. СИВЦЕВА,
СӨ үтүөлээх учуутала.
21.12.2020

2019 с. сайын айылба мунугаан кизэргэбит, сырылас куйаас сатыылаабыт кэмигэр сайынны дьизбэ кини ис кирибэхтик, сэргэхтик туттан-хаптан, сүрдээх намыһыннык, аргыһыдык кэпси — кэпси, итии үттээх, хойуу чэйинэн күндүлүүр, мип-минньигэс миининэн, эмис этинэн, сүөгэйинэн, оһуруот аһынан хатабалыыр. Бу мин математика учуутала, «Үлэ Кыһыл Знамята» уордьан кавалера, «Учууталлар Учууталлара», педагогическай үлэ, тыыл бэтэрээнэ, Чурапчы улуһун Бочуоттаах олохтооһо, нуучча дубатыгар Саха өрөспүүбүлүкэтин абыс тегүллээх, Арассыйага үс тегүллээх чөмпүйүөнэ, Бүтүн Арассыйатаагы чөмпүйэнтээт призера, Макаровтар учуутал династияларын төрүттээччитэ Дария Петровна Кладкинаба ылдыттыы олоробун.

Кини билиитэ-көрүүтэ кизгэ, былыргыны-уруккуну өйдүүрэ, олус кэрэхсэбиллээхтик кэпсиэрэ киһини сөхтөрөр. Дария Петровна кэпсээнигэр төрүт алаастарынан олорор саха оһоһо, сэрии сылларын алдьархайа, очотооһу оһолор үлэбэ, үөрэххэ сыһыаннара, сүүрбэхис үйэ күргүөмнээх үлэтэ, успуорка сүгүрүйүү — барыта поп-бааччы, саас сааһынан ойууланар. Салгыы Дария Петровна кэпсээнин аабын.

Мин ийэм бастакы кыһын дьонугар көрдөрө биэрбит. Оһото биір сааһын ааһан иһэн, ылдьан өлбүт. Онтон мин төрөөбүппүн. Миигин эмиэ эһэлээх эбэм оркулаба кириэһлэр диэри көрбүттэр. Эһэбит Ыстапаан Баһылайабыс, эһэбит Даарыаа Тиһхэнэбинэ Макаровтар Өйү Күрээбүттэн биір тыа арбаа баар Үрүн Хомус диэн алааска олороллоро. Олорор балаһаммыт муостата суоҕа, тоостан тигиллибит чарт туннүктээбэ, ыста турар хотоннооһо, иннигар ампаардааба уонна ат баайылар сэргэлээбэ.

Биһиги кыра оһолор мас ыһаһынан, сыаһаһынан оонньуурбун. Мин балтыбынаан Нидалын күн айы мас ыһахпытын, сыаһаһытын аахсарбыт. Кизгэ ахсын кини аһатыгар Митэрээскэ, мин эһэбэр мас ыһабы олорторон тахсарбыт. Сыаһаһы кумааһынан сирэйдээн, танас сыһыһынан ыраахылаан, былааттаан олорорбун.

Дьоммут ону-маны олороллорун көрөн үтүктэ сатыыр этибит, тэһнэ үлэлэһэрбит. Күнү быһа кэтиир-маныыр киһибит эдьиийбит Олпуруоһа этэ. Бэс ыйын санатыгар сүөһүбүтүн үүрэн, оһус сыарбатыгар малбытын тизээн, сайылыкпытыгар Үөкүйбэ көһөрбүт. Сайылыкпытыгар эһэм аах кыра балаһаннаахтар этэ. Аттыбытыгар Макаров Өлөксөй (Тутугунай) абыс оһоллох ыал, онтон салгыы Макаров Уйбаан(Моһой) абыс-тобус оһолоох, кэккэлэһэ Макаров Сэмэн (Айах) иккһи оһоллох ыал, туспа олбуорго Макаров Бүтүр (Куртах) түөрт уоплаах ыал олорбуттара.

1938 сыллаахха Сылан начаалынай оркулатын маннайгы кылааһыгар

